

Czuchryta, Artur

"Mieszkańcy małych miast Galicji Wschodniej w okresie autonomicznym", Jadwiga Hoff, Rzeszów 2005 : [recenzja]

Res Historica 26, 170-173

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

**Jadwiga Hoff, *Mieszkańcy małych miast Galicji Wschodniej w okresie autonomicznym*,
Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2005, s. 192**

Dzieje małych miast na ziemiach polskich w XIX i XX wieku coraz częściej stają się przedmiotem badań historyków¹. Niewątpliwie przyczynia się do tego ich rola jako ośrodków życia ekonomicznego i kulturalnego, tworzących specyficzną obyczajowość i sposób życia. Na przestrzeni wielu lat jedne z nich traciły, a inne zyskiwały na swoim znaczeniu. Utrata dawnego statusu wynikała z różnych przyczyn, m.in. politycznych, ekonomicznych. Małe miasta były ośrodkami zarówno wymiany handlowej, jak i rozwoju rzemiosła, w niektórych z nich funkcjonowały zakłady przemysłowe. Rozwojowi małych miast sprzyjały też inne czynniki, takie jak np. realizowane inwestycje wojskowe, tworzenie siedziby lokalnych władz.

Historia małych miast Galicji Wschodniej w okresie autonomicznym nie stała się dotychczas przedmiotem gruntownej refleksji historycznej i z tego powodu należy przyjąć z zadowoleniem podjęcie tej tematyki.

Autorka podkreśla, iż w myśl ustawy gminnej z 1896 roku do małych miast zakwalifikowała te, które liczyły powyżej 2 tys. mieszkańców. Ponadto górną granicę między miastem małym i średnim określiła liczbą około 5 tys. mieszkańców, przy czym od tej granicy uwzględniła wyjątki, np. miasta, które poziom 5 tys. mieszkańców przekroczyły dopiero na początku XX wieku — Bełz, Lubaczów, Skole (s. 9).

Książka składa się z pięciu rozdziałów oraz z bibliografii i aneksów w postaci tabel (w liczbie 4). Została też wzbogacona w ilustracje (16), które ukazują m.in. kilka wybranych małych miast Galicji Wschodniej (Bełz, Gliniany, Halicz, Monasterzyska, Żurawno, Kosów, Czortków, Skole, Skałat, Dobromil, Rozdół, Jazłowiec) oraz mapę zatytułowaną: *Mapa Galicji Wschodniej (stan z 1910 roku) z zaznaczonymi powiatami i badanymi miastami*.

W rozdziale I: *Mieszkańcy — liczebność* autorka ukazała przemiany demograficzne w małych miastach Galicji Wschodniej w latach 1870–1910, z wyróżnieniem czterech kolejnych dekad: 1870–1880; 1881–1890; 1891–1900 i 1901–1910. Jak wynika z jej rozważań korzystny wpływ na rozwój małych miast Galicji Wschodniej miały: budowa linii kolejowych (np. rozwój Ustrzyk Dolnych, Skolego, Chodorowa), zmiana statusu administracyjnego małego miasta poprzez utworzenie w nim siedziby starostwa lub innych urzędów (np. Czortków, Cieszanów), odkrycie wód mineralnych, rozwój uzdrowisk i zakładów przyrodoleczniczych (np. Rymanów, Iwonicz, Kosów), czynnik religijny, tj. rozwój chasydyzmu — jego centrami stały się np. Czortków i Rymanów (s. 18, 20), a wreszcie inwestycje wojskowe w postaci m.in. budowy koszar i mieszkań dla żołnierzy i oficerów (np. Mo-

¹ *Miasteczka polskie w XIX i XX wieku. Z dziejów formowania się społeczności*, red. R. Kołodziejczyk, Kielce 1992; *Miasteczka polskie w XIX–XX wieku jako zjawisko kulturowo-obyczajowe*, red. M. Meducka, R. Renz, Kielce 1998; R. Renz, *Spółeczności małomiasteczkowe w województwie kieleckim 1918–1939*, Kielce 1990; eadem, *Życie codzienne w miasteczkach województwa kieleckiego 1918–1939*, Kielce 1994; *Studia z dziejów prowincji galicyjskiej*, red. A. Galos, Wrocław 1993; S. Wiech, *Miasteczka guberni kieleckiej w latach 1870–1914. Zabudowa — rozwój — społeczeństwo*, Kielce 1995.

nasterzyska, Mosty Wielkie). Pobyt wojska sprzyjał większej aktywności w sferze przemysłowo-handlowej małych miast, ponieważ miejscowi kupcy i przemysłowcy odnotowywali dzięki wojskowym zakupom znaczący wzrost swoich obrotów i tym samym dochodów. W demografii małych miast okresu autonomicznego oprócz wzrostu ludności zauważalny był również jej ubytek, widoczny np. w Bohorodczanach, Grzymałowie i Zurawnie. Przyczyną spadku ludności były: emigracja do Ameryki Północnej, klęski żywiołowe i spowodowane tym problemy z odbudową małych miast, choroby i epidemie, wyjazdy sezonowe do większych miast galicyjskich, np. Lwowa.

Rozdział II: *Struktura wyznaniowo-narodowościowa. Więzi etniczno-wyznaniowe* został poświęcony omówieniu stosunków wyznaniowo-narodowościowych w małych miastach Galicji Wschodniej. Charakter źródeł statystycznych powoduje, iż nie można przyjąć wprost kryterium samookreślenia narodowego, ponieważ w spisach brak było rubryki na wpis danej narodowości. Z tego też powodu autorka przyjęła kryterium wyznaniowe jako jedyne pozwalające określić przynależność narodową (s. 31). Stąd też w pracy użyto terminów: „Grekokatolicy” czyli Ukraińcy, „Rzymscy katolicy” — Polacy, „Żydzi” i „Inne”². Jak wynika z analizowanej pracy, największy odsetek wśród mieszkańców małych miast Galicji Wschodniej stanowili: Żydzi (w 1880 roku — 46,6%, w 1910 roku — 43,6%), ludność grekokatolicka (około 30%) i rzymskokatolicka (1880 rok — 23%, w 1910 roku — 26%). W dalszej części rozdziału autorka omawia strukturę

wyznaniowo-narodowościową w poszczególnych małych miastach, uwzględniając w swoich rozważaniach nie tylko mieszkańców, ale również członków rad miejskich i zwierzchności gminnych. Zwraca też uwagę na kształtowanie się stosunków polsko-ukraińskich i polsko-żydowskich oraz na procesy asymilacyjne i obszar konfliktów.

W rozdziale III: *Struktura społeczno-zawodowa. Więzi środowiskowe* autorka starała się podkreślić różnice pomiędzy małymi miastami Galicji Wschodniej. W strukturze zawodowej mieszkańców zauważyła, iż w niektórych z małych miast mieszczanie-rolnicy stanowili ponad 70% ogółu czynnej zawodowo ludności (np. Olesko, Mikołajów), a w innych duży odsetek mieszkańców zajmował się rzemiosłem (Kulików — 57%, Brzozów — 60%)³. W małych miastach z przewagą ludności żydowskiej struktura społeczno-zawodowa ukształtowała się w odmienny sposób. Znaczny odsetek ludności stanowili: kupcy, handlarze, kramarze, szynkarze itp. oraz rzemieślnicy, np. w Czortkowie aż 98,7% Żydów zajmowało się handlem (s. 63). Interesującym zjawiskiem w strukturze społeczno-zawodowej było wyodrębnienie się ośrodków o określonych specjalnościach w produkcji rzemieślniczej, np. szewstwo — Uhnów, kuśnierstwo — Kulików, szewstwo i kuśnierstwo — Stary Sambor, tkactwo — Niemirów i Cieszanów. Autorka zauważyła, iż pod koniec XIX wieku niektóre branże rzemiosła podupadały na skutek konkurencji wyrobów fabrycznych. Rozwój wielkiego przemysłu, tj. zatrudniającego po kilkaset robotników, był w małych miastach bardzo ograniczony, a w przypad-

² Autorka zaliczyła do grupy „Inne”: Ormian, kolonistów niemieckich (Bolechów), żydowską gminę Karaimów (Karaitów) zamieszkującą Halicz (s. 32).

³ Według autorki do mieszczan-rolników należeli prawie w 100% Polacy i Ukraińcy.

ku Galicji Wschodniej dotyczył tylko kilku małych miast, m.in. Chodorowa — cukrownia, Monasterzysk i Jagielnicy — fabryki tytoniu, Zabłotowa — fabryka cygar.

Na początku XX wieku ważnym zjawiskiem w strukturze społecznej małych miast był wzrost znaczenia inteligencji. Autorka słusznie wiąże wspomniane zjawisko z „powolnym rozwojem stosunków kapitalistycznych” (s. 72), ponieważ powstające zakłady potrzebowały specjalistów różnych zawodów: inżynierów, geometrów, chemików itp.

Kolejny rozdział: *Warunki egzystencji* traktuje o procesie przebudowy i modernizacji małych miast Galicji Wschodniej pod koniec XIX i na początku XX wieku. Wspomniany proces często wynikał ze zdarzeń losowych, np. pożarów, które powodowały katastrofalne zniszczenia i wymuszały w ten sposób na miejscowych władzach proces odbudowy. Dotychczasowa zabudowa, według słów autorki: *ulice [...] wąskie, ciasno zabudowane drewnianymi, najczęściej parterowymi domami* (s. 86), została zastąpiona przez nową. Charakteryzowała się ona murowanymi budynkami powstającymi wokół rynku i głównych ulic, a zmienione warunki zabudowy wprowadziła ustawa z kwietnia 1882 roku. Dalsza część rozdziału została poświęcona omówieniu: stanu higieny miast, kosztom utrzymania, m.in. czynszom, wyżywieniu i ubraniu oraz wyposażeniu mieszkań.

Wreszcie ostatni, piąty rozdział: *Formy aktywności społecznej* poświęciła autorka omówieniu kierunków aktywności społecznej mieszkańców małych miast. Wspomniana aktywność koncentrowała się w kilku różnych płaszczyznach. Tworzono zarówno czytelnie oraz stowarzyszenia rzemieślnicze, przemysłowe i kredytowe, jak i kasyna, pełniące funkcję klubów to-

warzyskich dla inteligencji. Należy podkreślić, iż autorka starała się ukazać ową aktywność w poszczególnych strukturach narodowościowych, tj. wśród Polaków, Żydów i Ukraińców.

Omawiana publikacja należy do interesujących książek, ponieważ służy poznaniu przeszłości dziejów ludności zamieszkującej małe miasta Galicji Wschodniej w okresie autonomicznym. Można by zasugerować, aby w większym stopniu uwzględniono tu problematykę rozwoju małomiasteczkowego rzemiosła i handlu. W związku z tym należałoby postawić pytania: Jakie branże rzemiosła uległy największemu rozwojowi? Dlaczego tylko niektóre małe miasta przeżywały rozwój rzemiosła i handlu?

Kolejna sugestia dotyczy większego uwzględnienia w omawianej pracy roli przemysłu i jego oddziaływania na małe miasteczka. Autorka pisze co prawda, iż: „większe zakłady przemysłowe były nieliczne” (s. 71), a wymieniając niektóre z nich ogranicza się tylko do podania w przybliżeniu liczby zatrudnionych w nich robotników. Pomimo niewielkiej liczby dużych zakładów należałoby jednak uwypuklić ich wpływ na rynek lokalny (pracy, surowców itp.) i rynek Galicji. Wątpliwości budzi też fakt marginalnego potraktowania drobnych zakładów przemysłowych, które przecież wkomponowały się w ówczesną rzeczywistość małych miasteczek Galicji Wschodniej. Autorka ograniczyła się pod tym względem do czterech ogólnych zdań, w tym stwierdzenia: *Generalnie, przemysł małomiasteczkowy tworzyły browary, gorzelnie, cegielnie, tartaki czy młyny parowe, zatrudniające od kilku do kilkudziesięciu pracowników* (s. 71).

Z innych kwestii poruszonych w pracy warto byłoby zwrócić większą uwagę przy omawianiu stanu higienicznego ma-

łych miast na poziom higieny w szkołach i fabrykach. W publikacji poświęcono temu zagadnieniu tylko jedno zdanie (s. 101), a przecież zarówno szkoły, jak i fabryki były dużym skupiskiem dzieci i dorosłych, ludności uczącej się i pracującej, narażonej na różne zagrożenia (np. choroby, wypadki).

Pewne zastrzeżenia budzi też ukazana działalność dobroczynna. Autorka koncentruje się głównie na działalności dobroczynnej kobiet ze środowisk inteligenckich (s. 133), a należałoby wspomnieć również o innych grupach społecznych. Pożą-

dane byłyby informacje na temat zaangażowania we wspomnianą działalność np. duchowieństwa, przemysłowców czy ziemian.

Reasumując, należy stwierdzić, iż recenzowana praca przyczynia się do wzbogacenia literatury na temat mieszkańców małych miast Galicji Wschodniej okresu autonomicznego. Rozważania są oparte na bogatym materiale faktograficznym i statystycznym. Pomimo pewnych zastrzeżeń trzeba ocenić wysoko wartość tej pracy.

Artur Czuchryta

Mirosław Szumiło, *Antoni Wasyńczuk 1885–1935. Ukraiński działacz narodowy i polityk*, Lublin 2006, s. 147

Antoni Wasyńczuk należy do zapomnianych postaci w polskiej — i nie tylko — historiografii, mimo że w swoim czasie odgrywał znaczącą rolę w życiu publicznym zarówno w skali regionalnej (Lubelszczyzna), jak i ogólnopolskiej, piastując mandat poselski i będąc prezesem Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej. Myślę, że to zapomnienie wynikało z kilku powodów. Apogeum działalności Wasyńczuka przypada na lata 1919–1923/24, a więc wczesny okres II Rzeczypospolitej. Po tym czasie stracił wpływy na rzecz rozmaitych lewicowych, a nawet komunistycznych polityków ukraińskich. Mimo więc że mandat sprawował do końca sejmiku I kadencji, tj. 1927 r., to pozostawał na marginesie życia politycznego. Jego inicjatywy gospodarcze, społeczne i polityczne, które podejmował właściwie do końca życia, kończyły się niepowodzeniem. Ponadto wcześniejszy okres działalności Wasyńczuka, zwłaszcza w Ukraińskiej Centralnej Radzie, pozostawał nieznanymi. Stąd dobrze

się stało, że doczekał się on naukowej biografii.

Podstawą pracy są materiały archiwalne pochodzące z pięciu archiwów; ponadto autor uzyskał dostęp do zbiorów rodziny Wasyńczuków oraz zgromadził relacje oraz inne materiały. W sumie więc baza źródłowa przedstawia się imponująco. Do tego należy dodać prasę (27 tytułów). Literatura odgrywa zdecydowanie drugorzędna rolę, chociaż jest zebrana sumiennie. Konstrukcja pracy — chronologiczna — jest właściwa dla przedstawiania biografii. Składa się z czterech rozdziałów, przedstawiających kolejne etapy życia i działalności Wasyńczuka.

Pierwszy rozdział poświęcono ukazaniu kręgu rodzinnego i działalności Wasyńczuka do 1918 r. Można w dużym uproszczeniu powiedzieć, że jest to rosyjski etap jego życia. Na podkreślenie zasługuje przedstawienie genealogii rodziny, poczynając od końca XVIII wieku. Jednak w latach 1917–1918 Wasyńczuk włą-